

אוניברסיטת בר-אילן

בין אלטראיזם לאגואיזם.

אימהות למשפחה גדולה וקריירה – חווייתה של אישה ציונית דתית.

יעל ביננפלד - איזק

עבודה זו מוגשת כחלק מהדרישות לשם קבלת תואר מוסמך בבית-ספר לחינוך של אוניברסיטת

בר-אילן

רמת גן

תשע"ז

תקציר

מחקר זה, מבקש להתחקות אחר הגורמים המעצבים את זהותן של נשים ציוניות דתיות, עובדות, החותרות לעשיית קריירה בעודן מגדלות משפחה גדולה. מטרת המחקר היא לבחון ולתאר מה מניע את הנשים לשלב בין משפחה גדולה ועשיית קריירה, כיצד הן חוות את השילוב בין השניים וכיצד הן מתמודדות עמו.

חקר זהותן וחוויתן של נשים ציוניות דתיות בהקשר של שילוב בין קריירה ומשפחה גדולה הינו חדש יחסית, על-אף שאוכלוסייה זו מהווה אוכלוסייה מובחנת בעלת מאפיינים ייחודיים. הקהילה הציונית-דתית מהווה יצירה מהפכנית לאור ההתמודדות שהיא אשר מייצרת עם השילוב בין ערכים דתיים לבין ערכים שמציע העולם המודרני. ערכים כגון: דמוקרטיה מול דת, מסורת מול חדשנות, היררכיה מול שוויון ולענייננו – ערכים ותפיסות אודות ייעודן של נשים מול הגדרתן העצמית את ייעודן.

המחקרים מלמדים כי קיים קשר הפוך, מובהק, בין מספר הילדים במשפחה לבין השכלת ההורים ובמיוחד השכלתה של האם, כך שככל שמדד ההשכלה גבוה יותר - מספר הילדים במשפחה נוטה לרדת. בנוסף, נמצא כי לאחר לידה, הזהות האימהית הופכת דומיננטית ובעלת משמעות גדולה יותר אצל נשים מאשר הזהות התעסוקתית.

על-אף שקיים קשר שלילי בין רמת ההשכלה של האישה לרמת פריונה, בקהילה הדתית-לאומית קיימת קבוצת נשים בה הקשר השלילי בין שני המשתנים לא בא לידי ביטוי. להיפך, נשים אלו משלבות בין משפחה גדולה ובין קריירה ורכישת השכלה גבוהה מתוך בחירה למרות הקושי והמאמץ הכרוכים במציאות זו.

שאלת המחקר:

מה מניע נשים ציוניות דתיות, קרייריסטיות ואימהות למשפחה גדולה לבחור בו-זמנית בשני תפקידים הנמצאים בקצותיו של קונפליקט משפחה-עבודה, האם וכיצד הן חוות את הקונפליקט ובאילו אסטרטגיות לפעולה הן נוקטות על-מנת להתמודד עמו?

אוכלוסיית המחקר:

אוכלוסיית המחקר הינה אוכלוסייה יעודה (pre-selected) שנבחרה על-פי פרמטרים שנבחרו מראש בהתאם לשיוכן המגזרי. הנשים כולן, נשים ציוניות-דתיות, המשתייכות לציבור הדתי-לאומי בישראל, בעלות תואר שני ומעלה, נשים עובדות ואימהות לשישה ילדים ויותר.

כלי המחקר:

כלי המדידה במחקר הנוכחי הוא ראיון עומק חצי מובנה ובו שאלות העוסקות בזהות, בקריירה, במשפחה, בקונפליקט משפחה-עבודה ובדרך ההתמודדות עמו. ראיון העומק מהווה כלי נרטיבי המאפשר לחוקר להציץ לעולמם הפנימי של המשתתפים ולפרש אותו מתוך החוויה של המרואיינות וחשיפת המשמעות העמוקה שהן מייחסות לה. ממצאי המחקר נותחו באמצעות שיטת הניתוח ע"פ גרוס הכוללת ארבעה שלבים - מלה, קטגוריה, קשר בין קטגוריות ומודל תיאורטי. שיטה זו נבחרה מכיוון שהיא מאפשרת הבנה של תופעות חברתיות על-ידי ניתוח המשמעויות שהפרט מעניק לבחירותיו, להתנהלותו ולחיו.

ממצאים ודיון:

המחקר הנוכחי בוחן את המניעים של נשים ציוניות-דתיות, קרייריסטיות ואימהות למשפחה גדולה, לבחור בו-זמנית בשני תפקידים הנמצאים בקצותיו של קונפליקט משפחה-עבודה.

ממצאי המחקר ניתן לראות, כי ההשפעה הדומיננטית ביותר על בחירת הנשים במסלול המשלב קריירה ומשפחה גדולה קשורה באופן הדוק לתהליכי חברות ולסוכני הסוציאליזציה אשר עיצבו את זהותן של הנשים ואת עולם הערכים שלהן. מודל משפחת המוצא מתואר על-ידי הנשים כגורם הדומיננטי ביותר שהשפיע על זהותן, וכן דמות האם ודמויות נשיות נוספות שהשפיעו עליהן והיוו מודל בעבורן. משפחה גדולה נתפסת בעיני הנשים כרצויה ואף אידיאלית – מטרה שהן מכוונות אליה מילדות. תכנון משפחה מוזכר אצל הנשים בהקשר של יכולת בחירה בגודל המשפחה מתוך החלטה מודעת, אשר איננה נסובה סביב הדילמה האם ללדת משפחה גדולה או לא, אלא באפשרות לבחור למנוע ילודה בהתאם לצרכים אישיים ומשפחתיים. גם בהקשר של התפתחות מקצועית, ניתן לראות את המכוונות של הנשים לעשיית קריירה ותמיכה של משפחות המוצא. ממצאי המחקר ניתן לראות, כי הנשים תופסות את הלימודים הגבוהים כמקור למשאבים והעצמה אישית ואת ההתאמה של מסלול חיים ממוקד קריירה, למבנה האישיות הייחודי שלהן.

מימוש עצמי נתפס בהקשר אישי, שאפתני - אגואיסטי. ואילו חוויה של שליחות נתפסת בהקשר של אלטרואיזם דהיינו התבטלות העצמי והתמקדות באחרים. לכאורה, ניתן להצביע על סתירה בין המשתנים מימוש עצמי ושליחות עליהן הצביעו הנשים כמניעים לבחירתן לשלב משפחה גדולה וקריירה. בהתאם למודל של פרידמן, ניתן לומר, כי הנשים במחקר נעות על הרצף שבין שני הקטבים – אלטרואיזם טהור ואגואיזם טהור כך שביניהם קיים רצף של דפוסי התנהגות וערכים משולבים

כגון אלטרואיזם פטרוני ואגואיזם רב חסד וכי מניעים שונים ומגוונים שזורים בבחירה שלהן לשלב קריירה ומשפחה גדולה.

ממצא נוסף העולה מתיאורי הנשים, הוא המודעות לתחושת המסוגלות העצמית הגבוהה שלהן לשלב בין משפחה גדולה וקריירה. הנשים תופסות הן את הילודה ואת קיומה של משפחה גדולה כשליחות, והן את תהליך ההתמקצעות והקריירה כשליחות. חווית השליחות מזינה את תחושת המסוגלות של הנשים, מקילה על הקשיים ומאפשרת את ההתמודדות התודעתית עם העומס שנובע כתוצאה מהבחירה בשני המסלולים הצורכים את משאביה של האישה.

ממצאי המחקר ניתן להבחין בהיבטים חיוביים הכוללים חוויה של שפע, מימוש עצמי ושליחות וכן היבטים שליליים הכוללים חוויה דומיננטית של עומס, תשישות ועייפות. הנשים מתארות הערכות דינאמית מתמדת על-מנת להגיע לאיזון לו הן מייחלות. גורם נוסף שעולה מדבריהן של המרואיינות הוא ההתעסקות בחוויית האימהות. נושא זה בא לידי ביטוי בביקורתיות של הנשים כלפי עצמן ורגשות אשם כלפי ילדיהן. הקשיים המרכזיים והבולטים באימהות למשפחה גדולה עליהם הצביעו מרבית הנשים הם: 1. הקושי לזהות את הצרכים המיוחדים של כל ילד וילד. 2. הקושי "להגיע" לכל ילד וילד. יחד עם זאת, נמצא כי הנשים תופסות את המחירים שמשלמים הילדים ואת הוויתורים שלהן עצמן כלגיטימיים וכחלק מסך כללי חיובי שבו ילדיהן מקבלים מענה לצרכיהם.

ממצאי המחקר עולה, כי הנשים ממקמות את תפקידן במשפחה כגבוה מההתייחסות שלהן להתפתחותן המקצועית. מכאן, שהקונפליקט מוכרע לטובת המשפחה, גם אם בחלוקת הזמן והמשאבים בפועל מקבלת המשפחה נתח זמן פחות מרכזי. היררכיית זהויות זו מאפשרת לנשים להימנע מקונפליקט פנימי, זהותי, והקונפליקטים אותם הן חוות הן קונפליקטים חיצוניים לפי שההכרעה כבר נעשתה.

ניתן לראות כי הנשים במחקר מביעות אמביוולנטיות ביחס להגדרה הרווחת בציבור המכנה את המשפחות הגדולות "מרובות ילדים", בעוד הן מגדירות את משפחתן כ"ברוכות ילדים". הנשים עושות שימוש בטרמינולוגיה שונה על מנת לבטא עולם ערכים שונה, בכך הן מפחיתות את החיכוך ואת הדיסוננס עם הסטנדרט הציבורי הרחב בכל הקשור למשפחות גדולות, לדילול משאבים ולתכנון משפחה. בנוסף, הן משתמשות באסטרטגית ההגדרה המחודשת אשר מאפשרת להן להגדיר

את האימהות ואת הסטנדרטיים האימהיים כרצוןן וכהבנתן וכן לערוך סדרי עדיפויות מותאמים ליכולותיהן ולעולם הערכים שלהן.

בין דרכי ההתמודדות בהן משתמשות הנשים ניתן לראות תפיסות עולם שוויוניות, תפיסות עולם דתיות ותפיסות עולם אופטימיות. בניגוד למחקרים הטוענים שככל שהמשפחה גדולה יותר, ודתית יותר, תהיה חלוקת התפקידים בבית דיכטומית ושמרנית יותר, במחקר הנוכחי נמצאו תפיסות עולם שוויוניות ויישומן לגבי זוגיות, הורות ומשפחה. יציאתן של נשים לאקדמיה ולעולם העבודה, השפיעה על תהליכי שינוי הכוללים הטמעה של ערכים מודרניים על חלוקת התפקידים במשפחה הציונית דתית.

תרומת המחקר:

ברמה התיאורטית, למחקר נדבך נוסף ומשמעותי לספרות המחקר העוסקת בזהות נשית ובמשפחות גדולות. המחקר הינו מחקר עומק ראשוני המאפשר הצצה לחוויה הפנימית של נשים ציוניות דתיות, משכילות ואימהות למשפחות גדולות שלאור המחקר ניתן להגדיר כאוכלוסייה בעלת אפיונים ייחודיים. המחקר נערך בקרב משפחות גדולות ממעמד סוציו-אקונומי בינוני ומעלה, וכן נשים בעלות השכלה גבוהה - תואר שני ומעלה, עובדה המייחדת אותן ממחקרים בנושא משפחות גדולות שבדקו בעיקר אוכלוסיות ממעמד סוציו-אקונומי ואקדמאי נמוך. עובדה זו מצריכה חשיבה מחודשת אודות התיאוריות הקיימות על הקשר ההפוך בין המשתנים השכלה ופריון ובחינה של המשגה מותאמת לאוכלוסיית המחקר בכל הקשור למשפחות גדולות.

הנשים במחקר קוראות תגר על חלק ממושגים ותפיסות מקובלות בכך שהן מציגות דמות נשית חדשה. המודל הנשי החדש, העולה מתוך הממצאים, מתאפיין בשילוב של "גם וגם" - שילוב ייחודי בין תורה ומדע, מסורת ומודרנה, שמרנות ופתיחות, מימוש עצמי וחיי שליחות (אגואיזם-אלטרואיזם) - שילוב תורה ועבודה. המחקר הנוכחי מתאר חקר מקרה אודות התפתחותה של זהות נשית, דתית לאומית, שלא בועטת בעבר ובערכי המסורת מחד, ואיננה מנותקת מחיי היום יום והמודרנה מאידך.